

Posudek disertační práce Tomáše Pivody

Mnohost bytí: Ontologie Alaina Badioua

Alain Badiou, kterému je věnována práce Mgr. Pivody, je v ní na jednom místě prezentován jako žák Jacquesa Lacana a Lacan se znal k tomu, že v matematických a fyzikálních hříčkách vidí vhodný nástroj k prezentování pojmů, s nimiž pracoval, neboť byl přesvědčen, že „čím blíže jsme zábavné psychoanalýze, tím víc je to opravdová psychoanalýza“. (Podle trochu familiární formulace Mgr. Pivody na str. 18 byl Lacan dokonce „matematikou posedlý“.) U Badioua ovšem matematika hraje, jak se zdá, roli ještě podstatnější, neboť ji ztotožňuje přímo s ontologií, tedy s „vědou o bytí-jakožto bytí“. Prohlašuje zároveň, že bytí není ničím před procesem jeho prezentace, která spočívá v operaci určující, co z nekonzistentní mnohosti podkladu je považováno za jednotku, v operaci, díky níž vzniká to, co Badiou označuje jako strukturovanou situaci. V jednotlivých situacích se ovšem bytí nemůže ukazovat: ontologie je prezentace prezentací, započítává jako své jednotky prezentace jako takové.

Od jakékoli teologie i od metafyziky, která je charakterizována „zafixováním jsoucna jakožto jednoho“, se Badiou odlišuje pojetím, podle kterého bytí jako čirá mnohost není redukovatelné na jednotu. Tady vyzdvihuje Lucretia jako „myšlení nekonzistentní nekonečnosti“, zaměřené „proti nadvládě jednoty“. (Str. 45) Zdůrazňuje, že „mnohost na sebe může vázat nekonečně mnoho vzájemně nekonzistentních určení najednou“, a proto bytí, které „není jedno“, je „primárně nekonzistentní“. Jednota existuje jen jakožto operace, jejímž výsledkem je číslo. Ale s formulací o bytí jako čiré mnohosti je trochu v rozporu formulace, že mnohost je pouze „režimem prezentace“, a proto tedy bytí není ani mnohé. Je prostě třeba skoncovat s problematikou jednoho a mnohého, jejíž rozpory odhalují paradoxy Platónova Parmenida, které jsou ovšem v podstatě předsókratické. A protože definice jakožto vymezení toho, čím něco je, nastoluje v jazyce nevyhnutelně „normativní působení jednoty“, Badiou zdůrazňuje, že je třeba vycházet „z axiomů, jež samy obsahují nedefinované termíny“, které dostávají svůj smysl právě jen díky axiomům, v nichž figurují, a to „na základě vztahů, jež jsou mezi nimi odkrývány“.

Tento matematický aspekt Badiouova díla Mgr. Pivoda probírá ovšem natolik podrobně, že to činí jeho výklad místy pro nematematika nekontrolovatelným. A někde vzniká dokonce podezření, že v tomto výkladu může docházet k určitým nepřesnostem. Tak třeba na str. 180, když probírá proces ověřování hypotéz: k dispozitivu T tvořenému axiomu a pravidly dedukce se přidá určité neověřené tvrzení A a z obojího se odvodí tvrzení B . Přidáním tvrzení

A k teorii můžeme tak vytvářet fiktivní situace, říká Mgr. Pivoda, a zkoumat, zda lze z dané teorie vyvodit tvrzení B. A nyní následuje věta, jejíž logiku nejsem s to pochopit: „pokud tomu tak je, přestává být situace T+A fiktivní a stává se reálnou.“ Chtěl snad autor říci, že výchozí situace se stává reálnou (což by ovšem také nemuselo platit), pokud je tvrzení B potvrzeno? Nebo tu má slovo „reálné“ význam zcela odlišný od běžného významu?

Poznamenejme tu ještě, že normou matematiky podle Badioua není pravda, nýbrž krása; říká dokonce, že v jistém bodě je matematika nerozlišitelná od poezie (na str. 206). Protože ovšem matematika nedokáže sama sebe reflektovat, není s to rozpoznat svou příčinu a cíl v kráse: je s to myslet sebe samu právě jen v okamžicích krize, jakou v jejím vývoji vyvolala třeba na počátku 19. století nerozhodnutelnost Euklidova postulátu o rovnoběžkách.

Matematické partie jsou ovšem především základem pro Badiouovu koncepci toho, jak může docházet k události jako k něčemu, co přesahuje sféru vědění. Zásadní roli hraje tu pojem množiny a rozdíl mezi reprezentací a prezentací jejích prvků: prezentace množiny, tedy započítávání jejích členů, je odlišena od toho, co Badiou označuje jako re-prezentaci, kterou je započítávání jejích podmnožin. Prezentace je od re-prezentace „oddělena *neprezentovatelnou* propastí, nadbytkem či excesem“ (100) Tato formulace se zdá být nejasná: jde o propast „neprezentovatelnou“, nebo naopak nerepresentovatelnou? Nejasná je i formulace na str. 142, kde se říká, že pokud prvky určité množiny nejsou množinou reprezentovány, „neplatí, že by všechny prvky jejích prvků byly zároveň prvky i množiny samotné“. Zdá se, že to, co v daném případě není reprezentováno, by neměly být prvky množiny, ale prvky její podmnožiny.

Jako historičnost Badiou. označuje „výskyt singularity jakožto bytostný rys abnormality“, a takovýto výskyt singularity ilustruje příkladem francouzské rodiny, jejímž jedním členem se stal nelegální přistěhovalec. Struktura situace se může právě zhroutit na základě jednoho členu či ‚bodu‘ této situace, představujícího tak „místo události“, jež má v tomto smyslu revoluční potenciál. Samotné místo události získává ovšem tento svůj statut teprve ex post, až na základě události už nastalé. Samotná událost v situaci není prezentovatelná, není nikdy její součástí, neboť jejím podstatným rysem je právě nerozhodnutelnost toho, zda k situaci přináleží či nikoli. K události dochází jen díky intervenci, kterou je pojmenování události uvnitř situace A protože jen bytí „pojmenovává prázdno jako existující mnohost“, kdežto jsoucno představují jen prezentované situace samotné, Badiou se odvolává v této souvislosti i na Heideggerův pojem ontologické difference mezi bytím a jsoucnem. Protože pouto mezi mnohostí a mnohostí jejích částí je nevyjádřitelné, otevírá prostor nekonečně mnoha možnostem volby. A poněvadž jednání v konkrétní situaci nemůže spočívat ve vypočítávání

stavů situace, jež by poskytovaly jakýsi souborný přehled o rozložení sil a možnostech dalšího jednání, je nutno činit „rozhodnutí s víceméně nepředvídatelnými důsledky“ (str. 197)

Zdá se ovšem, že při sledování souvislosti mezi Badiouovým matematickým aparátem a problematikou týkající se události Mgr. Pivoda postupuje někdy trochu ukvapeně. „Metastrukturu situace“, tedy uspořádání jejích podmnožin Badiou označuje francouzským slovem „état“, a když Pivoda říká, že tento výraz znamená ve francouzštině zároveň „stav“ i „stát“ (na str. 108), pomijí ovšem skutečnost, že oba významy jsou ve francouzštině odlišeny tím, že ve významu „stát“ se toto slovo píše s velikým počátečním písmenem – jde o rozdíl, který zachycují i slovníky. A protože podle Pivody tu Badiou „explicitně míří“ na význam „stát“, překládá Pivoda toto slovo někde rovnou jako stát, aby tak zdůraznil, jak říká, „aplikovatelnost matematických pojmů teorie množin na libovolnou mnohost, tedy i na situaci politického státu“. Zdá se nicméně, že preferování tohoto druhotného významu může být v některých případech matoucí. Tak třeba když se na str. 200 říká, že myšlení je „touha skoncovat s přemrštěným přebytkem státu“, onen „přebytek státu“, o němž je řeč v této větě, by měl být jako něco „přemrštěného“ zřejmě chápán negativně: vzápětí se ale ukáže, že tu u Badioua jde právě o kritiku myšlení, které chce přebytek re-representace nad prezentací, „exces reprezentace nějakým způsobem potlačit“: zdá se tedy, že tu neběží o stát, nýbrž o stav prezentované situace. (A zase: když se tu mluví o přebytku reprezentace nad prezentací, vrací se znovu otázky přesného významu pojmů prezentace a reprezentace.)

K ukvapené politické interpretaci dochází, zdá se, i v souvislosti s označením započítávaných částí situace: když tu Badiou označuje jako „části“ a volí přitom výraz „parties“, a nikoli „parts“, Pivoda soudí, že tím „kromě významu ‚části‘ znovu konotuje také význam ‚strany‘, ve smyslu strany politické“. Uniká mu ovšem, že politická strana se označuje slovem „parti“, končícím na –ti, kdežto zde jde o slovo „partie“ končící na –tie, a tedy odlišné a spojené s označením politické strany jedině homonymií zvukovou.

Ve své kritice myšlení Badiou rozeznává různé jeho orientace. Při konstruktivistické orientaci se příčina nesouměřitelnosti mezi prezentací a re-representací spatřuje v samotném jazyku a s pomocí jazykového kritéria započítatelnosti se vymezí, co je „rozumná reprezentace“ a jaké podmnožiny situace jsou povolené; pokud nějaká věc není jazykem odlišena, nemůže být započítávána a neexistuje. Je jasné, že v rámci konstruktivismu nemůže docházet k události. V souvislosti s kritikou myšlení je zmíněna také orientace, která „akcentuje nekonečnost prezentace situace“ a je charakteristická pro klasickou metafyziku, jejíž vyústění vidí Badiou i v „komunistické eschatologii“ (str. 203). Když je zmíněna také generická orientace myšlení, předjímá se tím zřejmě výklad o generických procedurách, jimiž

jsou právě podle Badioua produkovány pravdy. Pojem „generickeho“ označuje u Badioua specifickou mnohost, která se v situaci nedá nijak rozlišit a která přitom představuje „obecnou pravdu situace“. Když je určitá událost pojmenována a tím také uznána, rozvíjí se soubor procedur identifikujících „mnohosti, jejichž existence závisí na události“, a jejich vyhledávání jako jejich „stop“ je označeno jako procedury věrnosti (str. 173). Díky tomu dochází k vytvoření „množiny následků události v situaci“. Genericke procedury se uplatňují ve vědě a umění, v politice, ale genericke procedurou ze situační sféry individua je také láska, která produkuje pravdu právě jen pro dvě individua. Ve vědě a umění jsou naproti tomu pravdy produkovány sice individuálními prostředky, ale v situacích, které se netýkají jen jednotlivců, a výsostnou genericke procedurou, která v oblasti tvorby i účinků zasahuje celý kolektiv, je konečně politika. Filosofie sama naproti tomu pro Badioua producentem pravd není. Zrod operátoru věrnosti označuje u Badioua termín subjektivace, a jako její příklady uvádí „sv. Pavla pro církev, Lenina pro komunistickou stranu, Cantora pro ontologii a Schoenberga pro hudbu“ (str. 255).

Protože pravda je pro Badioua spjata s vyvstáním události, neexistuje pravda jediná, nýbrž pravdy mnohé: spočívají v určitém procesu, který má počátek v intervenci události do situace. Pravdu přitom odlišuje Badiou od toho, co označuje slovem „véridicité“, které Mgr. Pivoda předkládá někde podle mého soudu nepřiliš šťastně slovem „věrohodnost“: věrohodnost má totiž blízko k Badiouově pravdě právě tím, že je vztažena k osobě, které lze věřit, kdežto výrazem „véridicité“ je označena samotná faktická správnost, tak jak se stává součástí našeho „vědění“. Zdá se ostatně, že na jiném místě je slovo „véridicité“ přeloženo – vhodněji – jako verifikovatelnost: když je řeč o tom, že pravda má šanci odlišit se od verifikovatelnosti svou nekonečností, díky níž je pro vědění nerozlišitelná a neklasifikovatelná. Pokud jde o „vynětí pravdy z vědění“, došlo k němu podle Badioua díky Heideggerovi (str. 16). ale konceptu adekvace s realitou zbavila pojetí pravdivosti podle něho už na konci 19. století také matematika.

Mnohost, která je „výsledkem genericke procedury jakožto nekonečné operace věrnosti“ a která je nazývána pravdou, nemá ovšem z hlediska vědění žádnou společnou vlastnost, která by zdůvodňovala jejich spojení jako podmnožiny situace. Takováto mnohost jakožto očekávaná je právě z hlediska vědění něčím nerozlišitelným a může být tak označena jen signifikantem bez signifikátu. Kapitola 7. 5, která má název Nerozlišitelné, patří ovšem k těm pasážím práce, které pro mne zůstaly nerozluštitelné, Snad je to dáno tím, že Badiou tu navazuje na matematickou teorii P. J. Cohena, s níž se zřejmě ani Mgr. Pivoda neseznámil přímo, neboť toto jméno v bibliografii jeho práce nenajdeme.

Jestliže subjekt může v existenci pravdy jen věřit „na základě svého přibližování se k ní“, někdy nicméně dojde i k takovému setkání určitého tvrzení s nějakým prvkem situace, které si verifikovatelnost tohoto tvrzení vynutí. Subjekt pak může „částečně popisovat“ univerzum, jež nastane s příchodem pravdy“ a „verifikovat tak současná tvrzení v perspektivě budoucí situace“ (str. 267). Mgr. Pivoda tu ovšem „technickou formulací“ toho, jak k takovému vynucení dochází, ponechává, jak říká v poznámce pod čarou na str. 271, Badiouovi samotnému v pasáži, na kterou tu odkazuje. Zůstane tak nepříliš jasná i Badiouova definice filosofie jako „neúčinné veifikovatelnosti pod podmínkou účinnosti pravdy“. Srozumitelnější je formulace, že filosofie, která není něčím autonomním a soběstačným, pravdy nevytváří, ale jednotlivé procedury, kterými pravdy vznikají, seřizuje „v kolektivní myslitelnou množinu“ (str. 267).

Mgr. Pivoda nastiňuje ke konci své práce i Badiouův myšlenkový vývoj, který od althusserovského pojetí filosofie jako teoretické praxe směřoval k pojetí filosofie jako „třídního boje v teorii“; Badiou prošel i obdobím módního maoismu, jehož postupné opouštění je u něho spjato s rozpoznáním krize marxismu v průběhu 70. a na počátku 80. let. Soudí pak, že onou dělnickou třídou, jejíž revoluce měla vést k rozvinutí pravdy, byla pro marxismus „nekonečná třída, nikoli suma všech pracujících“, a že tato pravda byla posléze anulována, když marxistické vědění tuto třídu uchopovalo na základě sociálního a ekonomického determinantu. A Mgr. Pivoda na str. 269 kategoricky odmítá tendenci přisuzovat Badiouovi „jakoukoli formu obhajoby“ diktátorských praktik některých revolucionářů známých z historie.

Zmíním ještě některé Pivodovy problematické formulace, které se netýkají Badioua samotného. Zcela nesrozumitelná je tak pro mne formulace na str. 156 o „určitém bergsonovském vymezení nekonzistence čirého bytí do příslušných hranic“, a nesprávné jsou také některé formulace týkající se Jacquesa Lacana: dost překvapivě bude znít pro každého, kdo je s jeho texty obeznámen, věta, podle níž Lacan vidí „v prázdnu ... odraz samotného subjektu jako čehosi vzácného, co svůj výskyt stále odkládá“ (hádám, že v Badiouově originálu je aspoň ona vzácnost odkládající svůj výskyt vztažena nikoli k subjektu, ale k jeho odrazu). A když je tu z Badioua citována věta, podle níž u Lacana nevědomí dokazuje, že subjekt myslí tam, „kde není, ale kam se musí dostat“, je možné, že bizarní představa, že subjekt by se měl někam „dostat“, vznikla nesprávným překladem „advenir“, který ovšem v souvislostech, v jakých ho Lacan používá, znamená „vyvstat“ nebo „vzejít“.

Závěrem musím konstatovat, že Mgr. Pivoda sice přečetl dost rozsáhlé Badiouovo dílo i práce některých jeho žáků, ale způsob, jakým se jeho koncepce snaží shrnout ve své práci, dává co chvíli vyvstat těžko zodpověditelným otázkám.

Doc. PhDr. Jiří Pechar